II 7717(d)
BIBLIOTECA

Ă GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
PUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA






# FILIALA ARHIVELOR STATULUI

# Județul SATU MARE

BUCUREȘTI — 1984

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

7717 (dublet)

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

# FILIALA ARHIVELOR STATULUI

# Județul SATU-MARE

63114/1984

Arhivele Statului
BUCUREȘTI
BIBLIOTECA

BUCUREȘTI 1984

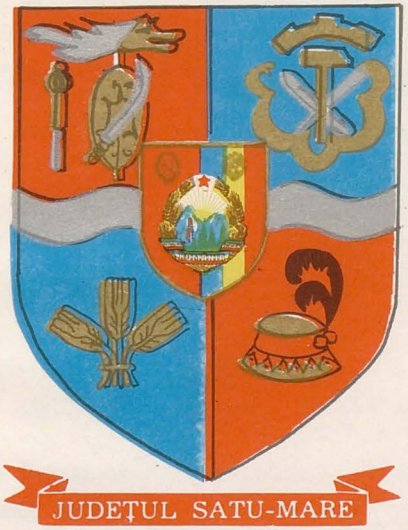
https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Lucrarea a fost avizată de Comisia ştiinţifică pentru probleme arhivistice în şedinţa din 3 noiembrie 1983.

Apare prin grija *Serviciului publicaţii şi valorificare*

Autori:
SERGIU VASIL-MARINESCU
BUJOR DULGĂU

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro




https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

# SCURT ISTORIC AL JUDEȚULUI

Situat la fruntariile nord-vestice ale Republicii Socialiste România, scăldat de apele anticului Samus și locuit din cele mai îndepărtate vremuri de populația geto-dacică, județul Satu Mare s-a afirmat dintotdeauna ca o străveche vatră de cultură și civilizație românească, al cărui trecut este parte integrantă a istoriei multimilenare a poporului român, constituit pe dimensiunile continuității, unității și permanenței, ale luptei necontenite pentru realizarea măreților idealuri de libertate și dreptate socială, neatîrnare națională, pentru progres.

Prezența și activitatea umană pe meleagurile sătmărene este atestată din paleolitic, prin urmele descoperite în localitățile Boinești, Remetea-Oaș, Bicsad, Turulung, Călinești-Oaș ș.a. Săpăturile



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

arheologice întreprinse la Sanislău, Ghenci, Dindești, Ciumești, Andrid, Căuaș și Mediașu-Aurit au evidențiat prezența masivă a populației geto-dacice pe teritoriul județului Satu Mare, în epoca fierului. Secolul I î.e.n. marchează momentul istoric al unirii geto-dacilor în limitele unui stat puternic, centralizat și independent, sub conducerea lui Burebista. Teritoriul județului a făcut parte din acest stat, așa cum rezultă din descoperirile puse în evidență la Carei, Lazuri, Tiream, Hodod, Lelei și Satu Mare.

La începutul celui de-al doilea veac al erei noastre, o bună parte a Daciei lui Decebal este cucerită de către armatele romane. În afara granițelor provinciei romane Dacia au rămas o serie de teritorii cuprinzînd Moldova, Muntenia și zonele din nord-vestul țării, inclusiv actualul județ Satu Mare — teritorii pe care au continuat să existe și să se dezvolte comunitățile dacilor liberi. Mărturii ale permanenței dacilor liberi sau mari, în zona Sătmarului, au fost scoase la iveală în urma cercetărilor arheologice întreprinse la Mediașu Aurit, Moftinu Mic, Lazuri, Orașu Nou, Culciu Mic, Ciumești, Berea ș.a.

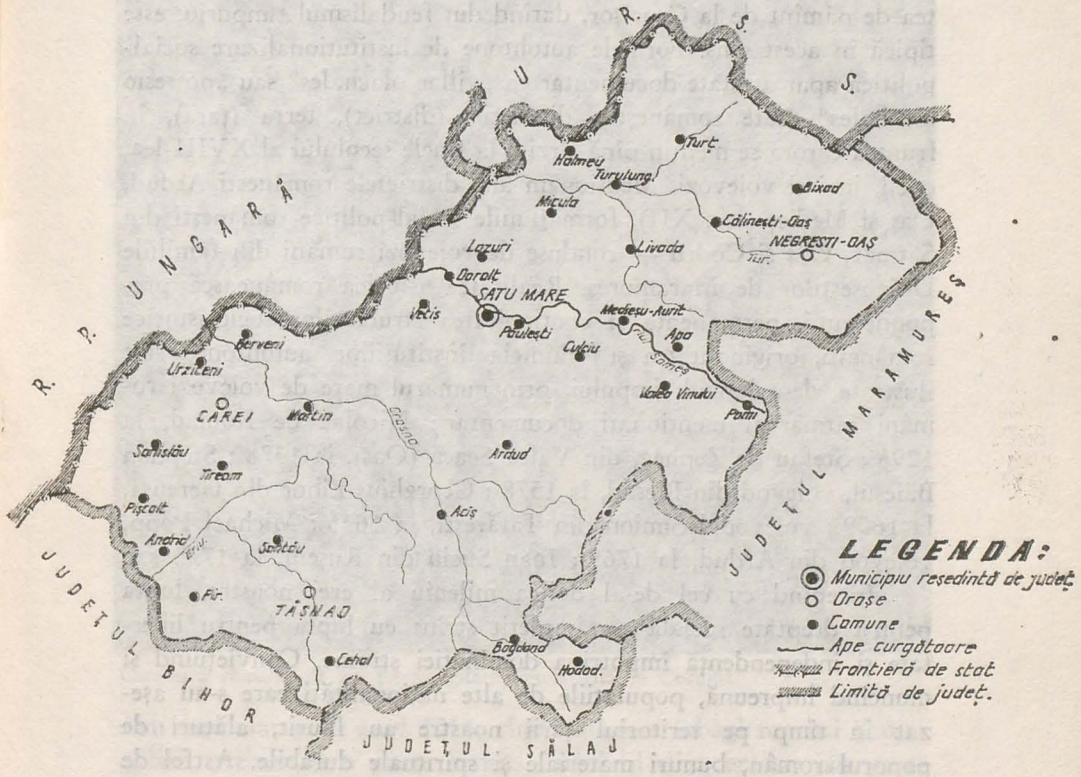
Continuitatea și dezvoltarea populației autohtone, în întreaga epocă prefeudală, este ilustrată prin importantele descoperiri făcute la Ardud, Batarci, Săcășeni, Turulung, Satu Mare, Ghenci, Căuaș.

Apariția primelor formațiuni politice prestatale, a voievodatelor, cnezatelor și „țărilor", a marcat o etapă nouă în istoria poporului român. Organizarea vieții economice, sociale și politice în astfel de formațiuni corespunde, în timp, sfîrșitului perioadei migrațiunilor. Teritoriul județului a făcut parte din formațiunea condusă de Menumorut, voievodat avînd reședința la Biharia (lîngă Oradea), iar una din cetățile de apărare era, în secolul X, la Satu Mare (Castrum Zotmar), fapt menționat în capitolul 21 al Cronicii lui Anonymus.

În jurul cetății regale Satu Mare se va forma și comitatul regal, a cărui atestare documentară datează din anul 1181. În secolul al XIII-lea, ca urmare a donațiilor și întăririi autorității feudale, ia naștere comitatul nobiliar — instituție a cîrmuirii autonome a



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro




Harta județului Satu Mare.

nobilimii. Ca și comitatele vestice, comitatul Satu Mare nu făcea parte dintre comitatele supuse jurisdicției voievodului, principelui sau guberniului și nici nu-și trimitea delegați în congregațiile și dietele Transilvaniei. Era supus jurisdicției palatinului, Consiliului de Locumtenență, iar în materie legislativă, în comitat, s-au aplicat legile votate de dieta Ungariei, unde-și trimiteau și delegații.

Formele tradiționale de organizare ale comunităților românești din teritoriul sătmărean dăinuiesc însă în întregul ev mediu ca un mijloc de rezistență în fața ofensivei feudalității maghiare. Ceta-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tea de pămînt de la Crucişor, datînd din feudalismul timpuriu, este tipică în acest sens. Formele autohtone de instituţionalizare social-politică apar atestate documentar ca „villae olachales" sau „possesio olachales" (sate româneşti), districtus (district), terra (ţară), în fruntea cărora se menţin pînă tîrziu, la finele secolului al XVIII-lea, cneji, juzi şi voievozi. Menţionăm aici districtele româneşti Ardud, Oaş şi Medieş (sec. XII), formaţiunile social-politice româneşti din Sătmar, Oaş şi Codru — conduse de voievozi români din familiile Drăgoşeştilor de Maramureş. Realitatea istorică românească preponderentă, permanenţa şi continuitatea structurilor socio-istorice româneşti, originalitatea şi trăinicia instituţiilor autohtone, sînt ilustrate, de-a lungul timpului, prin numărul mare de voievozi români sătmăreni menţionaţi documentar : Nicolae de Romad, la 1296 ; Ştefan de Zepheg, din Valea Seacă (Oaş), la 1378 ; Stephan Băieşul, voievod din Bicsad, la 1578 ; Georghius Lihor din Gereuşa, la 1609 ; voievodul Simion din Tătăreşti, la 1635 ; Michael Popp, voievod din Ardud, la 1769 ; Ioan Suciu din Ruşeni, la 1775 ş.a.

Începînd cu cel de-al doilea mileniu al erei noastre, lupta pentru dreptate socială s-a împletit strîns cu lupta pentru libertate şi independenţă împotriva dominaţiei străine. Convieţuind şi muncind împreună, populaţiile de alte naţionalităţi care s-au aşezat în timp pe teritoriul ţării noastre au făurit, alături de poporul român, bunuri materiale şi spirituale durabile. Astfel de populaţii s-au stabilit şi pe teritoriul judeţului Satu Mare : maghiarii — începînd cu secolele XI—XII ; germanii, colonizaţi în Satu Mare în secolele XII—XIII ; coloniştii şvabi, începînd cu anul 1712 şi cei slovaci, în secolele XVIII—XIX.

Ţărănimea, principala forţă revoluţionară din evul mediu, s-a ridicat adeseori împotriva stăpînilor feudali, lupta sa crescînd în intensitate paralel cu intensificarea exploatării. În anul 1380 s-au ridicat peste 2000 de ţărani români şi maghiari din circa 20 de sate ale judeţului. La 1437, anul marii răscoale de la Bobîlna, iobagii din părţile Sătmarului şi Nyirului au luptat sub conducerea judelui Martin şi a meşteşugarului Valentin. Puternice frămîntări



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



Ceramică romană de tip terra sigilata descoperită la Corund.

s-au semnalat și în anul 1514, cînd numeroși iobagi români și maghiari, precum și o parte a micii nobilimi din comitat iau parte activă la războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja.

În întreg evul mediu și mai ales după bătălia de la Mohaci (1526), cetatea și orașul Satu Mare au jucat un important rol politic și militar în configurația politică internațională, fiind cînd în posesia Habsburgilor, cînd a principilor ardeleni. Este vremea cînd documentele consemnează prezența pe meleagurile sătmărene a unor domni și voievozi sau a unor pretendenți la tronul țărilor române : Alexandru Lăpușneanu, Pătrașcu cel Bun, Mihai Viteazul, Radu Șerban, Gavril Movilă, Gheorghe Ștefan, Constantin Basarab, Mihnea al III-lea, Ștefan Mîzgă ș.a. Un moment înălțător în istoria acestor meleaguri îl constituie prezența lui Mihai Viteazul, care își



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

așează tabără, înaintea bătăliei de la Guruslău, la Moftinu Mic, între 7—31 iulie 1601, în așteptarea armatei imperiale conduse de generalul Basta. Cu acest prilej, numeroși țărani iobagi din părțile sătmărene se vor înrola în armata viteazului voievod român.

La 1657, polonii vor ajunge sub zidurile cetății Satu Mare, în contextul conflictului militar cu regele Suediei, Gustav Adolf, aliat cu oștile lui Gheorghe Rákóczi al II-lea și vor impune locuitorilor sătmăreni anumite condiții în schimbul păcii. Dar ea nu avea să dureze mult fiind tulburată de invaziile turcești, mai ales după 1661 cînd e cucerită Oradea, de cele tătărești sau de răcoala curuților lui Tököly Imre. Orașul Satu Mare ca și iobagii de pe domeniile sale vor fi impuși la dări grele de administrația habsburgică, îndeosebi în timpul cît a staționat aici generalul Caraffa. Este și unul din motivele care a determinat participarea masivă a sătmărenilor la răscoala antihabsburgică dintre 1703—1711, condusă de Francisc Rákóczi al II-lea.

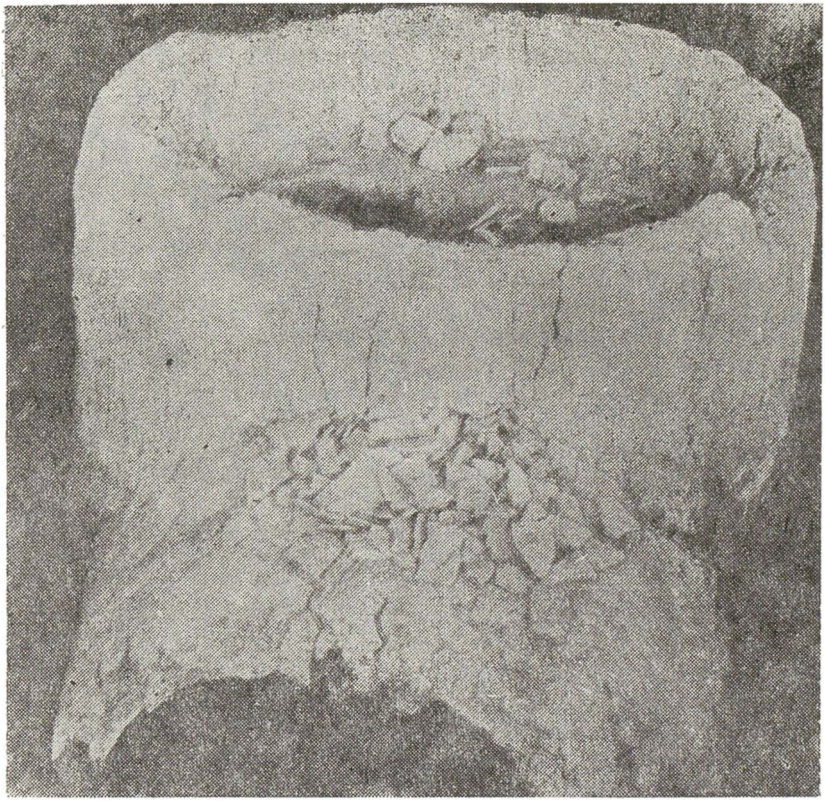
După pacea de la Satu Mare (27—28 aprilie 1711), lupta țărănimii sătmărene — români, maghiari, germani — se va amplifica de-a lungul întregului secol al XVIII-lea. Documentele vremii consemnează puternicul ecou al răscoalei conduse de Horea, desele răzvrătiri ale sătmărenilor din unele localități ca Ardud, Socond, Beltiug ș.a.

În condițiile de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cînd pretutindeni în Transilvania ia amploare o puternică mișcare de emancipare națională, mai ales pe tărîm cultural, și în județul Satu Mare se vor ridica o serie de intelectuali progresiști ca Grigore Maior din Sărăuad, Moise Sora Novac din Hurezu Mare ș.a., cu merite deosebite în promovarea culturii și învățămîntului românesc în această zonă.

Revoluția română de la 1848, unitară în program și manifestare, cunoaște aspecte locale ale luptei pentru dreptate socială și neatîrnare națională în peste 20 de localități ale județului: Ardud, Resighea, Valea Vinului, Craidorolț, Hodod, Vezendiu, Madieșu Aurit, Românești, Oar ș.a.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



Cuptor dacic de ars ceramică, datînd din sec. III—IV e.n., descoperit la Mediesu Aurit.

În deceniile care au urmat, lupta de emancipare națională a românilor cunoaște noi dimensiuni, beneficiind de aportul unor cărturari de seamă ca Petru Bran, Ioane Marcu, dr. Vasile Lucaciu. Din scrierile unor contemporani se poate lesne deduce ecoul favorabil de care s-a bucurat în ținuturile sătmărene Unirea Moldovei cu Țara Românească, adeziunea totală și sprijinul material al sătmărenilor față de războiul pentru independență din 1877—1878. Spre ilustrare, amintim asemenea cazuri în localitățile Satu Mare,



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



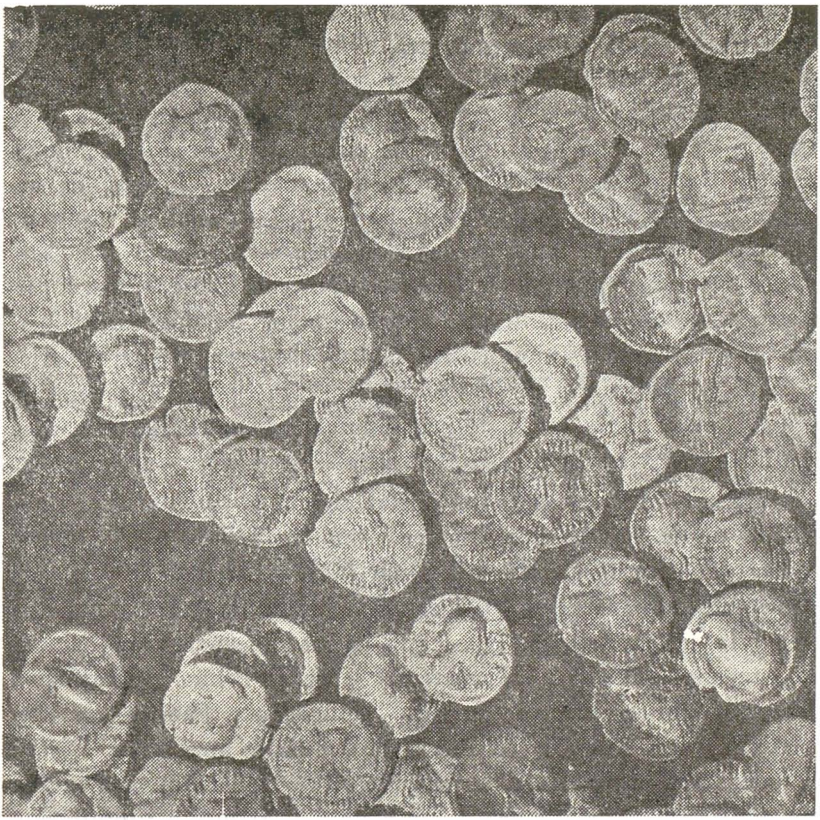
Monede dacice din tezaurul de la Turulung.

Babţa, Bîrsăul de Sus, Bîrsăul de Jos, Sătmărel şi Tăşnad, iar medicul ofiţer Andrei Pop din Tîrşolţ a participat efectiv în campaniile militare de la sud de Dunăre.

Mişcarea memorandistă de la sfîrşitul secolului trecut a beneficiat de un puternic detaşament şi în ţinuturile sătmărene. Este suficient să amintim că principalii redactori ai Memorandum-ului provin din acest judeţ — Vasile Lucaciu, născut la Apa şi Iuliu



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



Monede imperiale romane găsite la Ghirişa.

Coroianu din Craidorolţ iar din delegaţia plecată la Viena, în mai 1892, au făcut parte peste 20 de sătmăreni.

Puternic centru al breslelor (în secolele XVI—XVII existau 13 bresle), Satu Mare va cunoaşte, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un puternic proces de organizare de clasă a proletariatului. Acum iau fiinţă organizaţii muncitoreşti : Asociaţia tăbăcarilor (1873), Asociaţia muncitorilor din comerţ (1884), Asociaţia



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tinerilor meseriaşi (1887) ş.a. În 1890 se constituie, la Satu Mare, organizaţia locală social-democrată, avînd ca fundament platforma ideologică a socialismului ştiinţific.

În condiţiile de la începutul secolului al XX-lea, tabloul contradicţiilor de clasă este ilustrat de numeroasele greve ale muncitorilor din aproape toate ramurile de activitate, inclusiv de aşa numitele „greve de seceriş" din anii 1906—1907, ale ţărănimii române şi maghiare din Doba, Ardud, Berveni, Resighea.

Paralel cu lupta împotriva exploatării economice, românii sătmăreni îşi vor canaliza toate energiile în direcţia dobîndirii libertăţii naţionale, prin unirea cu România. La Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, circa 60 de deputaţi oficiali au dat glas vrerii de nestrămutat a locuitorilor sătmăreni, votînd — în virtutea mandatelor primite — Unirea cu Ţara.

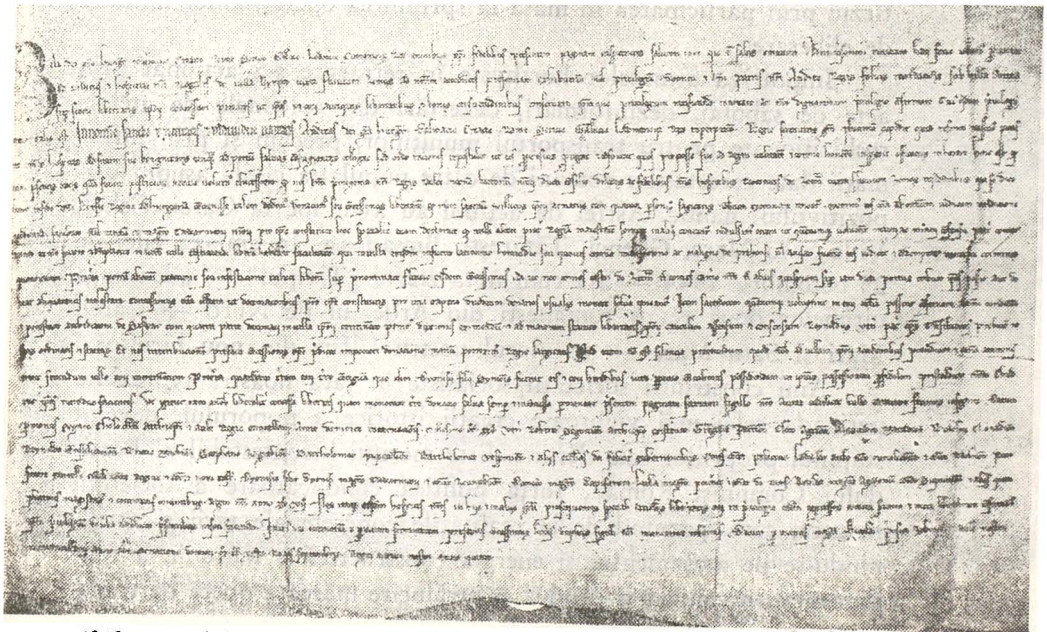
Făurirea statului naţional unitar român a deschis largi posibilităţi de dezvoltare a economiei sătmărene integrate progresului general al economiei româneşti. Apar întreprinderi noi sau se dezvoltă cele vechi, realizîndu-se saltul calitativ de la producţia de atelier la cea de fabrică. În această perioadă funcţionau : Fabrica de vagoane „UNIO", Turnătoria „Fraţii Princz", Rafinăria „Freund", Întreprinderea Textilă „Ardeleana", Fabrica de ulei „Ardealul" ş.a. Semnificativ este şi faptul că, în anul 1939, existau în judeţ 2392 firme comerciale şi peste 30 de bănci. Reforma agrară din anul 1921 a determinat o considerabilă creştere a suprafeţelor agricole şi, implicit, a producţiei. Astfel, producţia medie de grîu la hectar a ajuns la 1359 kg în 1939, faţă de 900 kg cît era înainte de 1918.

Crearea organizaţiilor P.C.R. a semnificat, şi în judeţul Satu Mare, o amplificare a mişcării muncitoreşti şi de tineret. Numai în cursul anului 1929 au avut loc 317 conflicte de muncă din care 124 de greve.

Creşterea, în deceniul al patrulea, a pericolului fascist, a întîmpinat şi în judeţul Satu Mare o opoziţie vehementă. În zilele



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



*1240 septembrie 9.* Privilegiul acordat de regele Bela al IV-lea oaspeţilor germani din Mintiu.

de 24 ianuarie şi 1 decembrie 1936, locuitorii români şi maghiari din Satu Mare, în cadrul unor ample adunări populare, şi-au exprimat deopotrivă adversitatea faţă de propaganda fascistă şi revizionistă. În acest spirit, populaţia şi autorităţile oraşului Satu Mare au adăpostit, în primăvara anului 1939, pe acei refugiaţi cehoslovaci care solicitaseră României azil politic în urma ocupării ţărilor lor de către Germania hitleristă.

Odată cu odiosul dictat imperialist de la Viena, din 30 august 1940, pentru locuitorii judeţului Satu Mare începea o perioadă de teroare, privaţiuni şi exploatarea la maxim a tuturor resurselor umane şi economice. Împotrivirea faţă de regimul fascisto-horthyst s-a manifestat prin demonstraţii (1 Mai 1943), acte de sabotaj, sustrageri de la mobilizări şi rechiziţii, lupte de partizani, iar mai



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tîrziu prin participarea în masă la sprijinirea operațiunilor militare de eliberare.

Împotriva armatelor horthyste în retragere s-a acționat prin acte de sabotaj, dezinformări, dezertări din coloanele de atelaje rechiziționate pentru transportul muniției, precum și prin informații date cercetașilor români de către populația civilă asupra dispozitivului inamic. Astfel de acțiuni au avut loc la Carei, Cehal, Viile Satu Mare, Ghenci, Tătărești, Bicsad ș.a. În amiaza zilei de 25 octombrie 1944 — așa cum nota ziarul „Timpul" — „deasupra ultimelor două cetăți românești din Ardealul de Nord — Careii Mari și Satu Mare — tricolorul nostru fîlfîie din nou biruitor."

Anii construirii societății socialiste în țara noastră reprezintă perioada celei mai viguroase creații istorice a poporului, devenit stăpînul propriilor sale destine. Este meritul incontestabil al Partidului Comunist Român, forța politică conducătoare a societății noastre, care, pornind de la realitățile concrete ale țării și sprijinindu-se pe atașamentul și energia constructivă a națiunii, a fundamentat, organizat și condus cu strălucire măreața operă de transformare socialistă a țării.

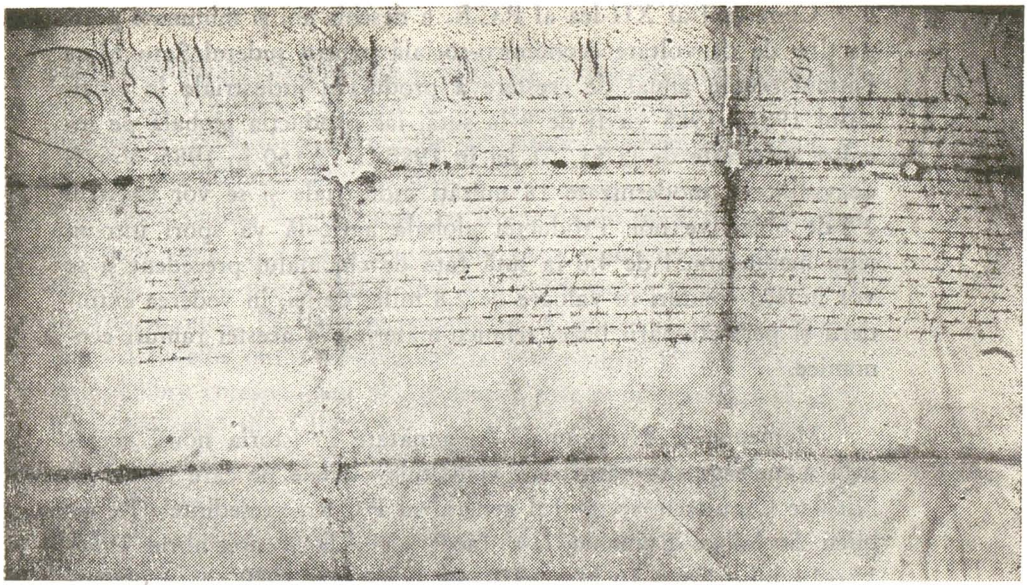
Acestui amplu și măreț program i s-au integrat în mod organic și nemijlocit oamenii muncii români, maghiari și germani din județul Satu Mare, în spiritul istoricelor hotărîri ale Congresului al IX-lea al P.C.R. — care marchează începutul epocii celei mai rodnice și fertile în împliniri din întreaga istorie a patriei noastre.

Constituit în anul 1968, ca unitate teritorial-administrativă de sine stătătoare, avînd o suprafață de 4405 km$^2$ și o populație de peste 400.000 locuitori, județul Satu Mare și-a descătușat și el elanul creator, dezvoltînd, în climatul efervescent al mobilizării generale pentru înfăptuirea Programului partidului, o puternică viață economică și social-culturală, într-un ritm vertiginos.

Astfel, producția globală industrială a județului a înregistrat, în cincinalul 1976—1980, creșteri substanțiale, an de an, fiind în 1980 de 1,7 ori mai mare decît în 1975. Această creștere este



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



*1462.* Privilegiul acordat de Matei Corvin oraşului Mintiu prin care confirmă vechile drepturi şi libertăţi acordate de Ioan de Hunedoara în 1446.

ilustrată şi de faptul că în anul 1980 judeţul a realizat în numai 100 de zile producţia globală industrială a anului 1968. Au fost puse în funcţiune noi capacităţi de producţie sau au fost efectuate îmbunătăţiri la o serie din acestea : dezvoltarea fabricii de mobilă I.P.L. (1976), de ulei „Ardealul" din Carei (1976), Fabrica de lapte praf Carei (1976), Întreprinderea de în din Supur (1977), Fabrica de conserve Carei (1978), Fabrica de brînzeturi Satu Mare (1978), dezvoltarea Întreprinderii „Mondiala" (1978), dezvoltarea Fabricii de bere (1979) ş.a.

Agricultura, ramură de bază a economiei judeţului, a cunoscut şi ea o dezvoltare impetuoasă. Astfel, producţia medie în sectorul socialist a fost cu 27,6 la sută mai mare decît nivelul mediu obţinut în cincinalul 1971—1975, sporul fiind de 28,5 la sută la I.A.S. şi 27,4 la sută la C.A.P. şi asociaţiile intercooperatiste.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Congresul al XII-lea al P.C.R. a deschis noi și minunate perspective de dezvoltare economico-socială pentru județul Satu Mare Ritmul mediu anual de creștere a producției industriale în cincinalul 1981—1985 va fi de 9 la sută, iar producția globală pe locuitor va crește de la 51.721 lei în 1980 la 72.150 în 1985. Vor fi dezvoltate și modernizate 18 unități industriale și se vor construi 29 de obiective noi. Producția globală agricolă va spori într-un ritm mediu anual de 4,6 la sută față de cincinalul precedent și se vor investi fonduri în valoare de 2,8 miliarde lei, în vederea extinderii și perfecționării bazei tehnico-materiale a acestei ramuri economice.

Momente de excepțională însemnătate în istoria nouă, socialistă a meleagurilor sătmărene constituie vizitele pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., președintele Republicii Socialiste România le-a făcut aici : la 8 noiembrie 1965, 13—14 iulie 1969, 16 mai 1970, 21 noiembrie 1970, 3—4 octombrie 1972, 17 octombrie 1974, 22 octombrie 1976, 21 iunie 1978, 4—5 noiembrie 1981. Aceste vizite au constituit, de fiecare dată, un amplu și fructuos dialog de lucru, prilejuind, totodată, manifestarea entuziastă a unității comuniștilor, a tuturor oamenilor muncii sătmăreni, fără deosebire de naționalitate, în jurul partidului, a secretarului său general, adeziunea și recunoștința pentru sprijinul nemijlocit acordat dezvoltării dinamice și armonioase a acestor meleaguri de eminentul conducător al partidului și statului nostru.

## DIN ISTORICUL FILIALEI

Primele preocupări privind păstrarea, ordonarea, inventarierea și selecționarea documentelor în cadrul județului Satu Mare sînt legate de înființarea instituțiilor administrative, neexistînd o insti-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ţuţie specializată în păstrarea, evidenţa şi folosirea documentelor ca mărturii istorice. Acestea şi-au organizat propriile arhive în funcţie de necesităţile cerute de activitatea economică, socială şi politică sau administrativ-juridică.

După unirea Transilvaniei cu România, în anul 1919, într-un articol întitulat „Chestiunea arhivelor ce privesc istoria Ardealului" se lansa pentru prima dată ideea înfiinţării unei „arhive centrale" în Transilvania. Pe baza recomandării „Comisiunii pentru organizarea arhivelor din Transilvania" la 1 octombrie 1922 Ştefan Meteş, membru corespondent al Academiei, este numit director al „Arhivei generale" din Cluj.

La insistenţele Direcţiei generale a Arhivelor Statului se solicită administraţiei judeţului Satu Mare să fie luate măsuri pentru depunerea tuturor dosarelor care conţin acte mai vechi de 30 de ani la Arhivele regionale din Cluj.

Direcţia Arhivelor Statului din Cluj, împreună cu Serviciul Administraţiei Generale de Stat al ţinutului Someş, prin mai multe ordine urgentează selecţionarea arhivelor mai vechi de 30 de ani şi depunerea lor la Arhivele Statului. Urmarea firească a acestor dese intervenţii este faptul că în anul 1934 sînt predate Arhivelor Statului din Cluj peste 600 m.l. documente.

Situaţia de după 23 August 1944, transformările importante ce au avut loc în societatea românească au impus şi reorganizarea activităţii arhivistice. Prin H.C.M. nr. 472/1951, care stabilea atribuţiunile şi normele de funcţionare ale Arhivelor Statului şi extindea reţeaua unităţilor acesteia, la Satu Mare lua fiinţă o secţie raională a Arhivelor Statului, subordonată regiunii Baia Mare, avînd drept sarcină de a îndruma şi controla constituirea arhivelor la instituţiile creatoare, fondurile administrative ale instituţiilor de profil stînd la baza formării depozitelor din Satu Mare.

La 1 aprilie 1969 arhivele sătmărene devin filială judeţeană cu atribuţiuni extinse la dimensiunile judeţului nou înfiinţat prin reor-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ganizarea teritorială din primăvara anului 1968, forul ei tutelar fiind Direcția Generală a Arhivelor Statului.

Prin Decretul nr. 472/1971, care instituie Fondul Arhivistic Național, s-a asigurat un cadru legal optim păstrării documentelor, informațiilor pe care le conțin și s-a dat o reglementare adecvată muncii de organizare a arhivelor și de aplicare a prevederilor legii. Anul 1971 marchează începutul unei etape noi în arhivistica românească.

În prezent filiala deține o mare varietate de fonduri și colecții care, după specificul organizațiilor și conținut se pot clasifica în fonduri administrative, judecătorești, economice, ale instituțiilor de cult, școlare și culturale.

## Fonduri administrative

*Prefectura județului Satu Mare.* Situat la extremitatea nord-vestică a fostului voievodat al lui Menumorut, comitatul Satu Mare a luat naștere prin desprinderea sa din întinsul comitat al Bihorului. Prima atestare documentară datează din anul 1181, cînd este menționat Nicolae, comite de Sătmar.

Acest comitat va fi organizat în jurul cetății Satu Mare, cuprinzînd un teritoriu cu o întindere variabilă în decursul vremii, între 5.700—6.400 km².

În fruntea comitatului se afla comitele suprem, care era numit de către rege, îndeplinind inițial și funcția de comandant militar al cetății.

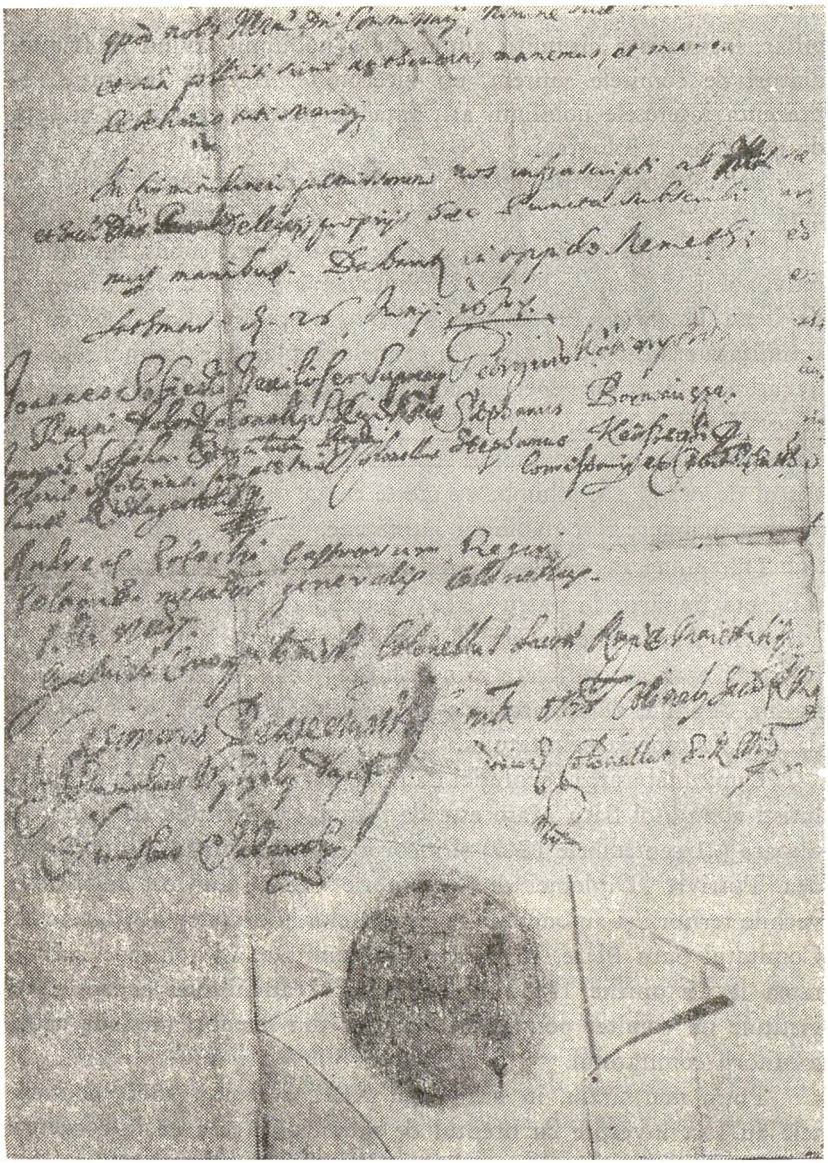
În secolul al XIII-lea, ca urmare a întăririi autorității feudale, mai ales după acordarea unor largi privilegii de către regele Andrei al II-lea prin Bula de Aur (1222), ia naștere comitatul no-

---

*1657 iunie 26.* Condițiile de pace impuse orașului Satu Mare de către armata polonă (partea finală). Actul poartă semnătura lui Ioan Sobieski, viitorul rege al Poloniei.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

biliar, instituție a cîrmuirii autonome a nobilimii, avînd în frunte, alături de comitele suprem, un vicecomite. Această instituție reprezenta interesele nobilimii atît față de puterea regală cît și față de iobăgimea exploatată.

Primul vicecomite menționat de documente este Mark, în anul 1329.

Comitatul Satu Mare, ca și cele vestice, era supus autorității palatinului și Consiliului de Locumtenență și aplica legile votate de dieta Ungariei. Problemele administrative, juridice, economice și militare erau soluționate — în primele secole ale existenței sale — în cadrul adunărilor generale (congregatio generalis). Prima adunare generală comitatensă, condusă de către vicecomite, are loc în anul 1338. Participarea comitelui suprem la viața comitatului va fi destul de redusă, în schimb, va crește cea a vicecomitelui, ca reprezentant al intereselor nobilimii sătmărene.

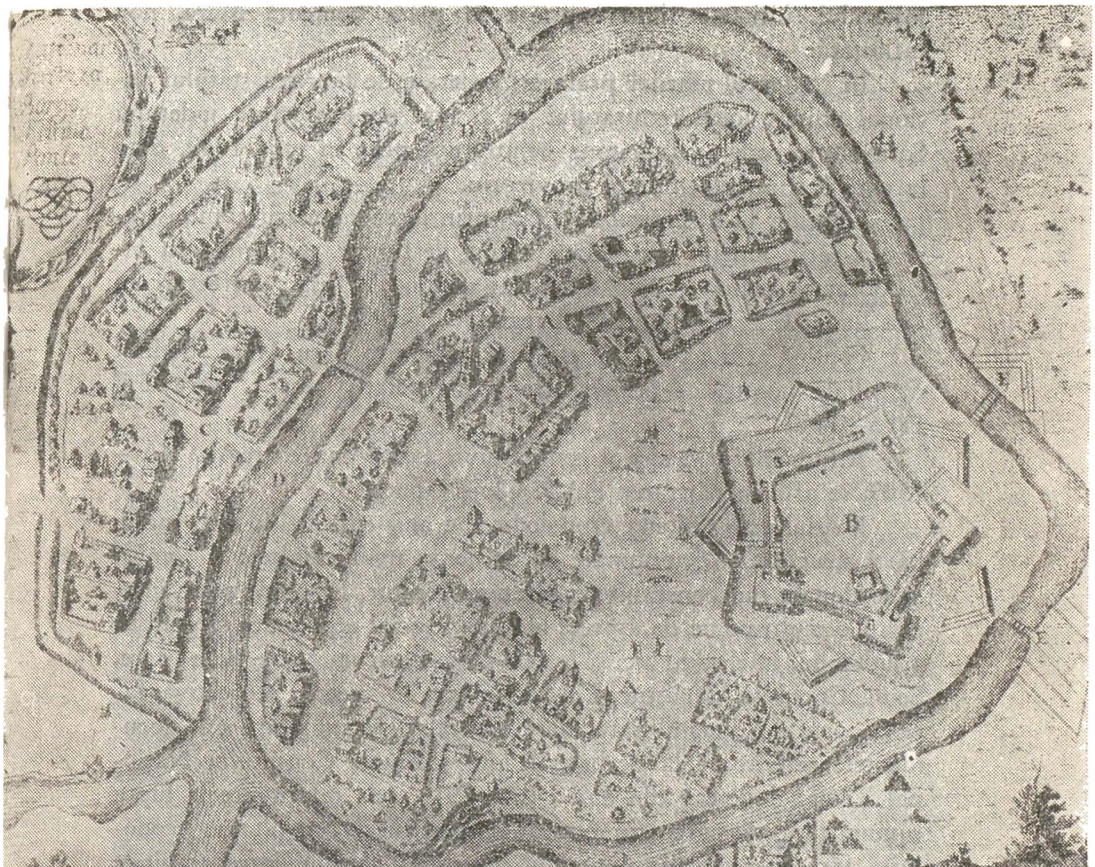
Din punct de vedere administrativ, pînă în anul 1849, comitatul era împărțit în patru plase (Nir, Baia Mare, Someș, Crasna), avînd în frunte cîte un jude al nobililor. Actele emise în această perioadă erau autentificate prin aplicarea celor patru fragmente de sigiliu, deținute de fiecare jude al nobililor, care reunite la un loc dădeau denumirea comitatului.

După înăbușirea revoluției de la 1848, în epoca regimului absolutist, comitatul Satu Mare este desființat ca instituție de sine stătătoare (21 septembrie 1849) și încorporat în districtul militar Oradea. Potrivit „Diplomei din octombrie" 1860, au fost restabilite vechile teritorii și autonomii ale comitatelor și orașelor libere regești. Comitatul Satu Mare, ca și celelalte comitate, își reîncepe activitatea la 15 aprilie 1861. Acum în locul adunărilor generale, se instituie un comitet permanent, alcătuit din membri aleși de către locuitorii comitatului.

Puțin mai tîrziu, în baza legii XLII din anul 1870, comitatele au fost investite cu dreptul de municipiu, ceea ce le conferea o deplină autonomie în rezolvarea problemelor interne. Organul



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



Planul oraşului şi cetăţii Satu Mare la 1670.

conducător era comitetul municipal al comitatului, alcătuit din membri aleşi pe o durată de şase ani şi membri de drept (virilişti).

După încercarea nereuşită a Tăşnadului, din 1874, de a fi alipit comitatului Satu Mare, în 1876, cînd se stabilesc teritoriile municipiilor, oraşele Baia Mare şi Baia Sprie precum şi 43 de localităţi din districtul Chioar, desfiinţat, vor trece în componenţa co-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mitatului, ultimele fiind cuprinse în plasa Şomcuta Mare, nou înfiinţată.

În contextul marilor prefaceri generate de făurirea statului naţional unitar, locul comitatului va fi luat de Prefectura judeţului Satu-Mare, care va funcţiona neîntrerupt pînă în iulie 1949, dată la care ia fiinţă Comitetul provizoriu.

Ulterior, la 6 septembrie 1950, prin legea raionării administrative a ţării, judeţul Satu Mare a fost desfiinţat, teritoriul său încorporat în regiunea Baia Mare, iar atribuţiile fostei prefecturi au fost luate de Sfatul popular al regiunii Baia Mare.

Fondul arhivistic al Prefecturii judeţului Satu Mare, deţinut de filiala noastră, cuprinde acte create relativ recent, între anii 1895—1950.

Arhiva propriu zisă a comitatului, avînd anii extremi 1265—1909, se află în păstrarea F.A.S. Cluj-Napoca.

Fondul este ordonat cronologic, pe ani, cuprinzînd mai multe părţi structurale, determinate de existenţa unor comitete şi comisii subordonate sau constituite separat de creator. El oferă celor interesaţi o multitudine de aspecte ale vieţii social-economice şi politice a judeţului, înţelegînd aici şi fostele plase Şomcuta Mare, Baia Mare, Seini, Copalnic-Mănăştur şi Ardusat care la vremea respectivă făceau parte din judeţul Satu Mare. Deosebit de valoroase sînt documentele referitoare la dezbaterile din şedinţele Consiliului Naţional Român judeţean din anii 1918—1919, cele referitoare la lupta comuniştilor sătmăreni în perioada interbelică, dezvoltarea economică fără precedent în contextul revenirii judeţului între graniţele firești ale României, amplul proces de urbanizare şi modernizare a oraşelor, mişcarea de rezistenţă a populaţiei sătmărene împotriva regimului horthyst, democratizarea aparatului local de stat imediat după eliberare, efortul uriaş al oamenilor muncii români, maghiari şi germani în opera de reconstrucţie şi refacere a economiei distruse de război, prefacerile înnoitoare din lumea satului după înfăptuirea reformei agrare din 1945, dezvoltarea culturii şi învăţămîntului.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

*Consiliile naţionale române din Comitetul Satu Mare.* Imediat după constituirea, la 31 octombrie 1918, a Consiliului Naţional Român Central, pretutindeni în localităţile Transilvaniei au fost organizate consiliile naţionale şi gărzi naţionale locale comitatense şi cercuale subordonate C.N.R. Înfiinţate în condiţiile istorice ale destrămării perimatului regim dualist austro-ungar şi ale conturării unei situaţii revoluţionare care a pus la ordinea zilei posibilitatea înfăptuirii practice a dreptului la autodeterminare al popoarelor subjugate şi deci şi Unirea Transilvaniei cu România, aceste consilii naţionale erau chemate să mobilizeze şi să organizeze masele populare româneşti, clasele şi partidele politice, pe plan central şi local, în vederea înfăptuirii acestui deziderat naţional multisecular. După unire, sarcina lor era de a milita pentru consolidarea măreţului act votat la Alba Iulia prin aplicarea în practică a hotărîrilor Marii Adunări Naţionale de la 1 decembrie 1918, a ordinelor şi dispoziţiunilor venite din partea Consiliului Dirigent.

La nivelul comitatului Satu Mare, C.N.R. se constituie în oraşul Baia Mare, la 12 noiembrie 1918, deoarece o parte a teritoriului, inclusiv oraşul Satu Mare, era la acea dată sub ocupaţie străină. Răspunzînd chemării C.N.R.C., o serie de localităţi sătmărene trec imediat la organizarea consiliilor locale, înainte de constituirea C.N.R. comitatens. E cazul localităţilor Ruşi, Lipău, Trip, Culciu Mare, Culciu Mic şi Craidorolţ.

Din cauza teroarei autorităţilor şi a armatei străine (cazuri la Carei, Resighea, Ambud, Tiream) aceste organe şi-au desfăşurat activitatea în mod anevoios, iar în multe localităţi ele nici nu s-au putut constitui decît tîrziu : Certeze (19 decembrie), Moiseni (22 dec.), Prilog (12 ianuarie 1919).

Din cercetarea protocoalelor de constituire a acestor consilii şi gărzi precum şi din rapoartele adresate organului comitatens se desprind probleme majore care frămîntau locuitorii români din comitat, la finele anului 1918 : buna înţelegere cu toate naţionalităţile conlocuitoare, deslipirea parohiilor greco-catolice înglobate cu forţa episcopiei de Hajdudog (înfiinţată în iunie 1912) ; învă-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ţământ în limba română, înzestrarea gărzilor româneşti cu echipament adecvat ş.a.

Printre cei 1228 de deputaţi ardeleni, care au votat unirea firească a Transilvaniei cu România, au fost prezenţi şi 60 de deputaţi sătmăreni. Pe lîngă aceşti delegaţi oficiali, sute de români din Oaş, din jurul Careiului, Tăşnadului şi din Satu Mare au ţinut să fie martorii măreţului act istoric.

*Preturi.* Pînă la revoluţia din 1848/1849 comitatul Satu Mare era împărţit în patru plase : Nir cu cele 48 de localităţi, Baia Mare cu cele 62 de localităţi, Someş cu 71 de localităţi, Crasna cu 74 de localităţi. Fiecare plasă avea în frunte un jude al nobililor care îndeplinea atribuţiuni administrative şi judecătoreşti în raza sa de jurisdicţie.

În epoca regimului absolutist (1849—1860), autonomia comitatelor va fi desfiinţată ca urmare a stării de asediu instituite după înăbuşirea revoluţiei. Potrivit ordinului Ministerului de Interne din 13 septembrie 1850, comitatele Satu Mare, Arad, Cenad, Békés, Bihorul de Jos şi Szabolcs vor fi înglobate în districtul militar Oradea. În acest deceniu comitatul Satu Mare va cuprinde plasele Satu Mare (58 localităţi), Baia Mare (32), Ardud (46), Careii Mari (28), Seini (26) şi altele.

„Diploma din octombrie" 1860, promulgată de împăratul Franz Ioseph I, pune capăt sistemului absolutist în favoarea guvernării constituţionale. Comitatul Satu Mare revine acum la împărţirea teritorial-administrativă anterioară anului 1848.

Ceva mai tîrziu, în 1876, cînd se stabilesc teritoriile municipiilor, 43 de localităţi din districtul Chioar, desfiinţat, trec în componenţa comitatului Satu Mare şi vor fi cuprinse în plasa Şomcuta

→

*1705 mai 24.* Scrisoarea oraşului Satu Mare adresată principelui Francisc Rákóczi al II-lea în care se deplînge situaţia economică grea a cetăţenilor săi.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Kegyelmes Uram

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Mare, nou înființată. În același an, orașele Baia Mare și Baia Sprie, pierzînd dreptul de municipiu, vor fi incluse în comitat.

Noua situație creată a impus reorganizarea teritoriului și, în adunarea comitatensă din 1 octombrie 1877, s-a votat noua împărțire în nouă plase : Satu Mare, Baia Mare, Ardud, Carei, Șomcuta Mare, Seini, Csenger, Fehérgyarmat și Mátészalka, avînd în frunte un primpretor sau pretor.

Preturile îndeplineau, la scară redusă, aceleași atribuții ca și organul de administrație comitatens, mai apoi cel județean, fiind un intermediar între acestea și comuna din subordine. De aici derivă și genurile actelor create precum și problematica tratată.

Cu unele modificări, survenite în anii 1919, 1925, 1940, 1945, preturile se vor menține pînă în septembrie 1950, cînd atribuțiile lor vor fi preluate de sfaturile populare raionale create prin noua lege de împărțire administrativ-teritorială a țării.

Filiala Arhivelor Statului județul Satu Mare are în păstrare fondurile create de următoarele preturi : Satu Mare (1948—1950), Ardud (1948—1950), Carei (1945—1950), Someș (1945—1950), Supuru de Jos (1945—1949), Tășnad (1945—1950), ultimele două aparținuseră județului Sălaj.

Menționăm că materialele arhivistice create de aceste instituții administrative, pentru perioada 1850—1919 se află în păstrare la F.A.S. Cluj-Napoca, între actele comitatului Satu Mare, iar pentru anii 1919—1945 se află incluse în fondul Prefectura județului Satu Mare deținut de filiala noastră.

*Primăria municipiului Satu Mare.* Cea mai nordică așezare urbană de pe Someș, municipiul Satu Mare, s-a constituit în urmă cu mai bine de un mileniu în jurul uneia dintre cetățile de apărare ale voievodului român Menumorut. La origini, actualul municipiu însuma patru așezări distincte : cetatea cu ziduri de pămînt bătut, găsită aici de unguri în secolul X ; așezarea Sătmar (villa Zotmar), locuită de românii băștinași, situată la nord de cetate ; așezarea



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Mintiu, înființată de coloniștii germani așezați aici de regalitatea maghiară în secolul al XII-lea aflată la nord de Sărmar ; suburbia Hostantz locuită de români, la sud de cetate, așezare ce va fi complet distrusă și va dispare în ultimul pătrar al secolului al XVII-lea.

Mențiunile documentare ale orașului sînt vechi și numeroase : actul de danie acordat abației de Sîniob în 1084, prin care i se conferă dreptul de a percepe vamă și în Sătmar ; porunca lui Bela al III-lea din 1181 privind prinderea unor iobagi fugari ; privilegiul din anul 1230, emis de Andrei al II-lea pentru oaspeții teutoni din Mințiu ; privilegiul acordat orașului de către Ștefan al V-lea în 1264 ș.a. Aceste privilegii ca și cele ulterioare (1461, 1462, 1491, 1662) dovedesc că orașul se bucura de libertăți și drepturi economice, juridice și religioase. Inițial, în fruntea celor două orașe (Sătmar și Mințiu) se afla cîte un villicus, după modelul aplicat în orașele germane. De la 1316 și, respectiv 1351, întîlnim în fruntea celor două comunități cîte un jude (judex) care împreună cu jurații (70, respectiv 50) formau magistratul, organul de conducere.

Perioada de prosperitate și de relativă liniște, care domnise timp de cîteva secole, a fost brusc întreruptă în secolele XVI—XVII și începutul celui de al XVIII-lea, cînd Satu Mare devine teatru de operații și obiect al disputei între principii transilvăneni și habsburgi, țintă a deselor incursiuni de jaf ale turcilor, mai ales după ce au cucerit Oradea la 1661.

Mari pagube materiale va suferi orașul mai ales în timpul răscoalei antihabsburgice conduse de Francisc Rákóczi al II-lea (1703—1711). Acum va fi distrusă și o mare parte a arhivei magistratului orașului.

La finele anului 1712, după numeroase demersuri ale celor două comunități, identic organizate și înzestrate cu aceleași privilegii, Sătmarul și Mintiul se unifică. Puțin mai tîrziu, în urma răscumpărării bunurilor fiscale ce aparținuseră Cămării regale de Spis (Scepus, Szepes), acesta este ridicat — potrivit legii 109/1715 —



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

la rangul de oraş liber regesc, fapt confirmat prin diploma lui Carol al VI-lea, din 2 ianuarie 1721.

De acum încolo, magistratul comun va avea 60 de membri, pînă la 1758, cînd, potrivit dispoziţiei comisarului regal delegat, acesta va număra 13 membri, inclusiv judele primar, asistat de 40 de juraţi.

Volumul mare de documente create va determnia, în tot cursul secolului al XVIII-lea, mărirea schemei de organizare a primăriei. Vor fi încadraţi, în consecinţă, o serie de notari, ajutori de notari şi cancelişti. De la 1798, alături de judele primar va funcţiona şi un primar, care se ocupa numai de rezolvarea problemelor administrative. Această dualitate se va menţine pînă la 1872, cînd justiţia se separă de administraţie.

În noua situaţie creată, administraţia oraşului se reorganizează potrivit legii XXI din 1886. Acum, în fruntea oraşului se afla comitetul municipal, alcătuit din 94 de membri : 16 funcţionari, 39 de membri aleşi şi 39 de virilişti (cei care plăteau cel mai mare impozit). Problemele curente erau rezolvate de fapt de către consiliul oraşului, alcătuit din şapte membri. În plus, funcţionau încă 11 oficii şi comitete, specializate pe diferite domenii de activitate.

După 1919, instituţia îşi schimbă denumirea în Primăria oraşului Satu Mare, Comitetul provizoriu al oraşului Satu Mare (1949), Sfatul popular de subordonare regională al oraşului Satu Mare (1950).

Fondul arhivistic creat de primăria municipiului Satu Mare cuprinde acte dintre anii 1240—1951, cu lipsuri cauzate de distrugerile din 1705 şi 1918—1919, precum şi datorită faptului că o însemnată cantitate, dintre anii 1577—1909, se află în păstrare la F.A.S. Cluj.

Structura fondului este strîns legată de evoluţia instituţiei şi de atribuţiunile îndeplinite de-a lungul timpului. Se află în cadrul

---

*1785 februarie 15.* Mărturie privind urmărirea lui Horea în zona Abrud-Beltiug.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Item Minek utánna Erdélyben Lakos Schäffer Mihály a Károlyi
tömlöcben vitetett volna, és ottan tudomillik 29 Januáriusban
idvezének fel adván Comissarius Baron Kemeny Mihály két Uramnak
Kolumnai Lovas Regimentjébe jöne, és azon két Deputatus emberein
két kétszer 60 Forintokat Bakóban kellenek el fogyatkozni, a
mivel pedig ezek a fogyatkozástól meg szedésre nem akarták volna
adni Comissarius Baron Kemeny Mihály egy Schultzeivel együtt négy hétre
tette, a négy hónapra akarván 4 szer 60 Forintokat venni tőlünk,
Saját egy ötödik Lovas Regimentjének rendelvén
A hol Comissarius Uram egy fokkal tsak olyan vitézebben lehet,
hogynek is mondott Generálnál.

Item Minek utánna Executor Mihály Kolozsban meg szoríttatik, s onnat
a Károlyi tömlöcben vitetett, ezen ne kelt emberek küldöttek
Kolozsra, hogy tudhatnák mi okra nézve fogattatott el Executor,
mikor tudták, hogy tudomillik nincsen magán magán két kézjázott, a hol
ezen két emberek tsak mindjárt el fogattatták, ezzel a rendel
tel hogy a Executor a Hóra volna a kétó pedig a Salomjá,
és így három hétig a Károlyi tömlöcben tartattak.

Item Mivel a Hajdúk ne mitsinálnak mondattak az lenni generálisban
azért Egyik szép a jobban állítsák elébe, mikor tellik kötelességünk
nek alább két részét.

1. Adnak az Ut. Gerzsélne, vagy tíszen — 9 fl. 36 kr.
2. A Kalonáknak négyek négy garasával két pénzével
adnak — — — 8 fl. 24 kr.
3. Fő Hadnagy és Írása vagyon Minek 4 öttsét 4 öt fl.
4. Az Kalonáknak adnak 6 forgatókat — 4 fl. 48 kr.
5. Fő Hadnagy Minek minden nap egy nap Bannot három garas,
számol Faint — — — 5 fl. 42 kr.

summa — 4 4 fl. 90 kr.

Georg Rybka Petrus

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fondului, alături de vechile privilegii ale orașului, acte prezidențiale, administrative, juridice (procese, testamente, împărțiri de bunuri), financiare, conscripții și impuneri, acte de consiliu, de hotărnicie, acte privind moșiile orașului aflate în localitățile Rușeni, Tătărești, Mădăraș, Sătmărelul Mic ș.a.

Prin urmare, aria tematică oferită de documente este extrem de vastă, oferind cercetătorilor — cunoscători ai paleografiilor latine, maghiare și germane — o gamă largă de informații și date privind dezvoltarea orașului Satu Mare, locul și rolul jucat în contextul istoriei noastre naționale și al relațiilor internaționale din centrul și sud-estul Europei.

*Primăria orașului Carei.* Puține și incerte sînt informațiile privitoare la începutul istoric al orașului Carei, fosta reședință a comitatului după 1722 și, mai apoi, a județului Satu Mare pînă în 1924.

Odată cu venirea triburilor maghiare, împrejurimile actualului oraș au fost ocupate de neamul „Kaplon", din care-și trage originea familia nobiliară Károlyi, devenită cu timpul cea mai puternică din comitat.

Se pare că, inițial, aceștia au avut pe locul de astăzi al orașului un sălaș, situat pe una din moșiile ce se întindea înspre hotarul Sanislăului. La 1346 aici se organizau deja tîrguri săptămînale sîmbăta, iar la finele secolului al XIV-lea așezarea era împărțită pe trei străzi.

Pentru merite militare deosebite, familia Károlyi va fi investită, la 1387, cu dreptul de paloș (de judecată) din partea căpitanului suprem al Ungariei, contele Sigismund de Brandenburg.

Începînd cu anul 1428, orașul va figura în toate documentele sub numele Careii Mari.

Pentru rezolvarea problemelor curente, în fruntea comunității era numit, probabil, un conducător și două ajutoare. Ceva mai tîrziu, la finele secolului al XV-lea și începutul celui următor, comunitatea își alege un organ conducător format dintr-un jude și șase



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

juraţi. Este vremea în care Careiul figurează în documente ca tîrg, situaţie ce se va menţine pînă la 1715, cînd este menţionat ca oraş.

Acum şi numărul juraţilor va spori la 12, aleşi anual şi ajutaţi de cîţiva cancelişti.

Evenimentele politice şi militare ale vremii n-au ocolit nici Careiul. Aici se va reuni oastea comitatului, sub comanda lui Károlyi László, spre a participa la bătălia de la Mohács (1526) ; aici au început tratativele preliminare dintre principele Gabriel Bethlen şi trimisul împăratului Ferdinand al II-lea, finalizate prin pacea de la Nicolsburg (1622) ; aici a stat timp de 28 de zile, în 1708, principele insurgent Francisc Rákószi al II-lea şi tot aici au început demersurile în vederea încheierii a ceea ce este cunoscut sub numele de Pacea de la Satu Mare (aprilie 1711).

Din raţiuni economice şi pentru a contracara ponderea protestanţilor din oraş, contele Alexandru Károlyi va coloniza, în 1712, un mare număr de şvabi aduşi din Schwarzwald şi Würtenberg. Aceştia vor întemeia un cartier nou, al „meseriaşilor", contribuind din plin la înflorirea economică a Careiului.

Printr-un decret al guvernului maghiar, din 1848, se constituie Consiliul oraşului Carei, care va funcţiona sub această denumire pînă la 1919, cînd, odată cu revenirea administraţiei româneşti se va schimba în Primăria oraşului Carei.

Menţionăm că între anii 1926—1940 şi 1945—1950 oraşul şi plasa Carei au fost incluse în componenţa judeţului Sălaj.

Preluat în anii 1961 şi 1975, fondul Primăria oraşului Carei cuprinde documente create între anii 1862—1949, în cantitate de 45 m.l., cu lipsuri mari pînă în anul 1909. Cantitatea relativ mică de documente păstrate este cauzată de selecţionările excesive efectuate între anii 1924—1929. Odată cu actele respective au fost eliminate şi o serie de instrumente contemporane de evidenţă.

Este şi motivul pentru care fondul preluat de instituţia noastră a fost ordonat cronologic şi pe probleme. Dintre instrumentele contemporane de evidenţă s-au păstrat registre de intrare-ieşire ad-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ministrative, indexe alfabetice și registre de procese-verbale de ședințe ale consiliului orășenesc.

Filiala mai păstrează șase fonduri create de autoritatea locală comunală : Primăria comunei Lazuri (1895—1968), Primăria comunei Dorolț (1910—1942), Primăria comunei Peleș (1895—1951), Primăria comunei Bercu (1944—1967), Primăria Negrești (1945—1954) și Sfatul popular al comunei Turulung (1951—1954).

### Fonduri judecătorești

*Tribunalul județean Satu Mare.* Potrivit vechilor privilegii ale orașului, drept de judecată asupra locuitorilor săi aveau doar judele (villicus), regele și tezaurarul.

La nivelul comitatului, atribuțiunile judecătorești erau îndeplinite de scaunul comitatens (sedria), de scaunele dominale și de juzii nobililor. Orașul fiind independent față de comitat, aceste organe nu aveau autoritate asupra cetățenilor săi. Problemele mărunte erau judecate de către judele primar al orașului sau de un delegat al magistratului, iar cele mai importante de către jude, asistat de cei 12 membri ai magistratului.

În anii imediat următori revoluției de la 1848, ia ființă în comitat un tribunal regal cu sediul în Satu Mare care avea în subordine judecătoriile de plasă din Carei, Seini, Satu Mare, Baia Mare, Șomcuța Mare, Ardud, Halmeu ș.a. Din 1871 funcționau încă două tribunale, la Carei și Baia Mare, dar numai pentru o scurtă perioadă, pînă în 1876.

Prin ordinul Ministerului de Interne și al Ministerului Justiției din 25 decembrie 1855 ia ființă judecătoria urbarială din Satu Mare, ca primă instanță, care-și va începe activitatea la 30 ianuarie 1856.

După făurirea statului național unitar român instanța va purta diferite denumiri : Tribunalul Satu Mare (1920—1948), Tribunalul popular al orașului Satu Mare (1948—1952), Tribunalul popular



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



Pictorul Popp Aurel (1879—1960). Autoportret.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

raional Satu Mare (1952—1968) și Tribunalul județean Satu Mare (1968).

Materialul arhivistic creat de aceste instanțe ne oferă informații și date deosebit de valoroase cu privire la viața economică a orașului și județului Satu Mare, cuprinse în dosarele celor 1348 de firme sociale și individuale, existente în 224 de localități, pentru perioada 1864—1949. Aspecte ale vieții economico-sociale, ale raporturilor dintre proprietarii de pămînt și urbarialiști se află în seria „Acte urbariale" (1710—1944). Procesele de reglementare urbarială și comasările de pămînturi au fost dezbătute în cadrul judecătoriei urbariale din Satu Mare, iar actele utilizate în aceste procese au fost depuse la tribunal în anul 1942. O altă categorie de documente sînt procesele dezbătute în fața tribunalului, între anii 1874—1914, privitoare la pretenții, succesiuni, falimente, donații, infracțiuni etc.

Din categoria fondurilor judecătorești, instituția noastră mai deține actele create de Judecătoria mixtă Satu Mare (1935—1952) și Judecătoria mixtă Carei (1919—1935).

## Fonduri economice

*Întreprinderea de mașini casnice „23 August"*. Perioada de înviorare economică de la începutul secolului al XX-lea s-a făcut puternic simțită și pe meleagurile sătmărene. Cu cei 3426 de muncitori industriali, Satu Mare se situa pe locul cinci în rîndul centrelor industriale transilvănene.

În acest context ia ființă, în anul 1906, o „turnătorie de fier, fabrică de mașini și construcții de mori", de fapt un atelier mai mare, cu o singură hală și cca. 20 de muncitori, avînd denumirea „Frații Princz".

Profilul de bază al fabricii, în perioada 1906—1920, consta în repararea mașinilor agricole și fabricarea utilajelor pentru mori. În anii primului război mondial a executat diferite comenzi pentru armată.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În cursul anului 1921, pe baza unui contract încheiat cu căile ferate, se trece la repararea locomotivelor de ecartament îngust, mai tîrziu a celor de cale ferată normală.

Pentru onorarea contractului încheiat cu C.F.R.-ul erau necesare utilaje noi, forță de muncă sporită și, implicit, investiții suplimentare de capital. Este și motivul pentru care fosta firmă a fraților Armin și Iosif Princz se transformă în societate anonimă pe acțiuni (19 februarie 1922), avînd un capital social inițial de 1.000.000 lei.

Contractul cu C.F.R.-ul expiră în 1926, cînd, pe baza unei licențe aparținînd firmei „Warschalwski" din Viena se trece la fabricarea vaselor emailate din tablă presată, producînd în continuare și instalații pentru mori. Doi ani mai tîrziu, în 1928, a început fabricarea vaselor emailate din fontă, aceasta constituind producția de bază pînă în anul 1944.

În timpul celui de-al doilea război mondial o parte a fabricii se reprofilează pe producția unor piese pentru tancuri, autocamioane și proiectile pentru aruncătoare.

La 21 octombrie 1944, trupele fascisto-horthyste în retragere au incendiat fabrica, distrugînd-o în întregime. Valoarea totală a pagubelor s-a ridicat la circa 800 milioane lei.

În vara anului 1945, cu ajutorul unor credite de stat substanțiale, a început reconstrucția întreprinderii, acțiune încheiată în septembrie 1947.

La data naționalizării, 11 iunie 1948, întreprinderea număra 305 salariați, din care 268 muncitori.

După această dată întreprinderea își schimbă denumirea în „1 Septembrie", iar apoi, odată cu reînființarea județelor (1968), în Întreprinderea de mașini casnice „23 August", avînd în prezent peste 3.000 de angajați.

Fondul arhivistic al acestei întreprinderi economice cuprinde documente create între anii 1911—1948, numărînd doar 148 u.a. Cantitatea mică de documente păstrate se explică prin faptul că odată cu incendierea fabricii de către trupele germane și maghiare



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

în retragere, a fost distrusă o mare parte a arhivei, îndeosebi din perioada 1906—1934, din care s-au păstrat doar șase dosare.

Documentele păstrate se referă îndeosebi la aprovizionarea fabricii cu materie primă, corespondența cu beneficiarii, evidențe contabile, balanțe de verificare, intrări de casă și schițe privind extinderea acestei unități.

## Fonduri bancare

Interesele economico-financiare ale burgheziei și moșierimii impuneau o rezolvare favorabilă a problemelor monetare, ale comerțului și creditului bancar, în mod deosebit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Apariția sistemului de credit capitalist, a băncilor, a dat o lovitură decisivă cămătăriei prin folosirea unui nivel mai redus al dobînzilor.

Băncile, respectiv societățile cu capital de împrumut, au constituit o verigă de bază a sistemului bancar capitalist, care prin volumul și diversitatea operațiunilor de deservire a afacerilor capitaliste, prin păstrarea temporară a capitalurilor disponibile, prin acordarea de credite, prin efectuarea unor operațiuni de comision etc., au devenit pîrghii esențiale în dezvoltarea întreprinderilor capitaliste, a economiei în general.

Cu trecerea capitalismului în faza imperialistă se produce o concentrare a băncilor, iar participarea lor în întreprinderile capitaliste devine și mai activă. Marile bănci înființează o serie de sucursale, controlează activitatea băncilor mai mici care în multe cazuri au fost înghițite de cele puternice.

În municipiul Satu Mare, primele bănci iau ființă începînd de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: Casa de Economie S.A. Satu Mare (1845), Asociația Casei de Economii Satu Mare (1867), Banca populară de ajutor reciproc Satu Mare (1871), Banca comercială și de industrie Satu Mare S. A. (1872) ș.a.



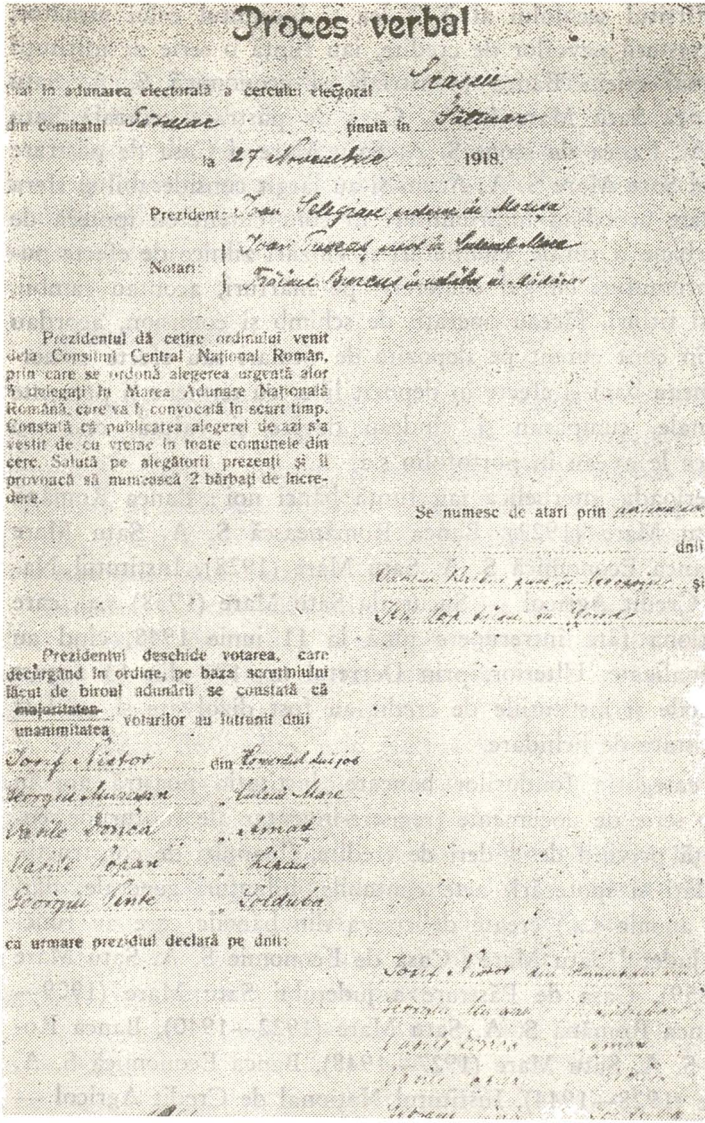
https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, datorită creșterii nevoilor de credite, iau ființă o serie de instituții bancare mai mici: Banca industrială și economică S. A. Satu Mare, Banca Satu Mare S. A., Casa de păstrare centrală Satu Mare S. A., Banca de scont S. A. Satu Mare și Casa de păstrare a județului Satu Mare S. A. Acum și-au lărgit considerabil și sfera de activitate acordînd împrumuturi în cont curent cu ipotecă de imobile urbane și rurale, cumpărări și vînzări zilnice de efecte publice, împrumuturi cu gaj comercial pe mărfuri, acontau cambii, cupoane și titluri, făceau operații de schimb și comision, acordau avansuri în cont curent pe depozite de titulari sau efecte comerciale, primeau bani și efecte în depozit liber cu termene și procente convenționale, cumpărau și vindeau devize și valută, cesionau creanțele ce le aveau în portofoliu ș.a.

În perioada interbelică iau ființă bănci noi: Banca Română S. A. Satu Mare (1922), Banca Românească S. A. Satu Mare (1927), Banca Economică S. A. Satu Mare (1928), Institutul Național de Credit Agricol — Sucursala Satu Mare (1938) ș.a., care vor funcționa fără întrerupere pînă la 11 iunie 1948, cînd au fost naționalizate. Ulterior, prin Decretul nr. 197 din 13 august 1948, băncile și instituțiile de credit au fost dizolvate și au fost trecute în stare de lichidare.

Din categoria fondurilor bancare, instituția noastră are în păstrare o serie de documente (registre-inventar ale conturilor, corespondență privind deschideri de credite, finanțări de construcții, diferite plăți și ipotecări, acte contabile, bilanțuri generale, dări de seamă anuale ș.a.) create de cîteva din băncile care au funcționat în județul Satu Mare: Casa de Economie S. A. Satu Mare (1845—1859), Casa de Păstrare a județului Satu Mare (1909—1948), Banca Română S. A. Satu Mare (1922—1940), Banca Românească S. A. Satu Mare (1927—1948), Banca Economică S. A. Satu Mare (1928—1944), Institutul Național de Credit Agricol — Sucursala Satu Mare (1938—1948), Banca Comercială S. A. Satu

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro



# Proces verbal

luat în adunarea electorală a cercului electoral Crașeu

din comitatul Sătmar ținută în Sătmar

la 27 Noemvrie 1918.

Președinte: Ioan Șulugiac, protopop de Mezeș

Notari: Ioan Turoczy, notar de Szatmár-Németi

Fiuțac Borcsy, notarius de Máramaros

Președintul dă cetire ordinului venit dela Consiliul Central Național Român, prin care se ordonă alegerea urgentă alor 5 delegați în Marea Adunare Națională Română, care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerei de azi s'a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenți și îi provoacă să numărească 2 bărbați de încredere.

Se numesc de atari prin aclamare

..... dnii

Ioanu Rațiu preot în Șeredinț și

Ilie Pop d'ac. în Vorod

Președintul deschide votarea, care declarând în ordine, pe baza scrutiniului făcut de biroul adunării se constată că ~~majoritatea~~ unanimitatea votarilor au întrunit dnii

Iosif Pistor din Tăuțiul de jos

Georgiu Muntean „ Șuiș Mare

Vasile Șorica „ Arnot

Vasile Popan „ Rișca

Georgiu Tenke „ Șoldubu

ca urmare președiul declară pe dnii:

Iosif Pistor din Tăuțiul de jos

Georgiu Muntean „ Șuiș Mare

Vasile Popan „ Rișca

Vasile Șorica „ Arnot

Ioanu Tenke „ Șoldubu

Proces-verbal al cercului electoral Cărășeu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Mare (1940—1948), Banca Ardeleană S. A. Satu Mare (1946—1948) și Banca Națională a R. S. România — Sucursala județului Satu Mare (1955—1966).

### Fonduri ale instituțiilor de cult

*Episcopia romano-catolică Satu Mare.* Populația germană colonizată, soldații garnizoanei lăsate în cetate de cuceritorii maghiari și populația care i-a însoțit, au întemeiat prima comunitate religioasă catolică din Satu Mare. Ea va fi subordonată episcopiei Ardealului, făcînd parte din protopopiatul de Sáswár.

Dealtfel privilegiul din 1230, dat de Andrei al II-lea, confirmă existența acestei comunități cu dreptul de a-și alege un preot. La 1322 parohia din Sătmar este ridicată la rangul de protopopiat.

La începutul secolului al XV-lea, în 1404, papa Bonifaciu al IX-lea trece parohia Sătmarului sub jurisdicția arhiepiscopiei de Strigoniu, mai precis a episcopului de Agria.

În condițiile rapidei ofensive a luteranismului, îmbrățișat aproape în totalitate de sătmăreni, parohia catolică din Satu Mare își va înceta existența timp de un secol (1536—1636).

Cu sprijinul cardinalului Pázmány Péter, iezuiții veniți în Satu Mare vor restabili parohia în 1636 și vor pune bazele unui gimnaziu catolic. Alungați din oraș de principele Gheorghe Rákóczi al II-lea, iezuiții vor reveni aici în 1660, reînființînd parohia, de astă dată cu sprijinul puternicei familii nobiliare Károlyi din Carei.

După cîteva încercări nereușite, odată cu reorganizarea episcopiei de Agria, în 1804, Satu Mare este ridicat la rangul de episcopie. Prin diploma din 23 martie 1804 a împăratului Francisc I, sub jurisdicția noii episcopii intrau toate parohiile romano-catolice din comitatele Satu Mare, Berg, Maramureș, Ung și Ugocea. Prin același act episcopia era dotată cu moșii, precum și cu dreptul de a percepe dijmă. Tot acum ia ființă Capitlul episcopei romano-ca-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tolice Satu Mare înzestrat cu o serie de moşii. La 1836 va deveni loc de adeverire, privilegiu deţinut pînă în 1874.

Deşi instituţia ca atare a fiinţat ca episcopie între anii 1804—1948, actele păstrate depăşesc aceste limite, avînd anii extremi 1736—1954. Cele anterioare anului 1804 au fost preluate, probabil, de fosta parohie romano-catolică, iar cele ulterioare anului 1948 se referă la lichidarea bunurilor care aparţinuseră episcopiei.

Cele mai vechi documente ale acestui fond, dintre care opt pergamente, sînt diplomele imperiale şi bulele papale de confirmare a episcopilor de Satu Mare.

O serie masivă de acte se referă la administrarea moşiilor din dotare. Pe lîngă cele menţionate, episcopia va mai dobîndi, pe parcurs, moşiile „Satu Mare", „Supurul de Jos" şi „Someş-Guruslău Mare".

Un mare volum de documente se referă la instituţiile patronate de episcopie : orfelinatele de băieţi şi de fete, azilul de bătrîni, claustrul, spitalul, cele trei convicte, tipografia, biblioteca, construcţii şi reparări de biserici, societăţi religioase, fundaţii, presa ş.a.

În sfîrşit o altă categorie de documente ne oferă date amănunţite, cu multe situaţii statistice, privind evoluţia învăţămîntului confesional romano-catolic din cele 12 protopopiate, însumînd peste 100 de şcoli. Pe lîngă acestea, episcopia finanţa şi patrona Seminarul teologic episcopal din Satu Mare (înfiinţat în 1804), Gimnaziul regal catolic Satu Mare (1636), Gimnaziul regal catolic din Ungvár (1646), Gimnaziul catolic din Carei (1725), Gimnaziul catolic din Sighetu Marmaţiei (1734) şi Şcoala normală catolică din Satu Mare (1847).

### Fonduri şcolare

Începuturile învăţămîntului sătmărean se manifestă, ca şi în restul Transilvaniei, în cadrele confesionale ale evului mediu, pe lîngă instituţiile ecleziastice.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pe baza informațiilor documentare deținute, învățămîntul românesc organizat în granițele actualului județ Satu Mare, fie în cadrul școlilor confesionale, fie în cel al școlilor de stat este mai bine cunoscut începînd cu secolul al XVIII-lea.

Pentru această perioadă de început, documentele atestă prezența unor dieci sau dascăli în localitățile Cămărzana (1729), Mădăraș (1742), Mediești Aurit (1745) ș.a. Școli mai bine organizate au funcționat în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea la Boghiș (1781), Santău (1782), Sanislău (1710), Supuru de Jos (1790), Moftinu Mic (1792).

Tot acum, în orașul Satu Mare funcționau cîteva școli naționale (nationales scholaes), administrate de municipalitatea orașului. Organizarea procesului de învățămînt se făcea conform normelor stabilite în edictul „Ratio educationis" din 1777, lege care a impulsionat înființarea de școli elementare în orașe, tîrguri și sate. Astfel, la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd învățămîntul românesc sătmărean devine o realitate bine conturată a spiritualității românești din nord-vestul țării, existau peste 50 de școli, avînd o medie de 40—42 de elevi.

Prin strădaniile lui Petru Bran, începînd din anul 1859, autoritățile s-au văzut silite să dea satisfacție unei doleanțe mai vechi și pe deplin justificate a românilor din Satu Mare și anume înființarea unei catedre de limba română la Liceul regal din oraș, al cărui prim profesor va fi.

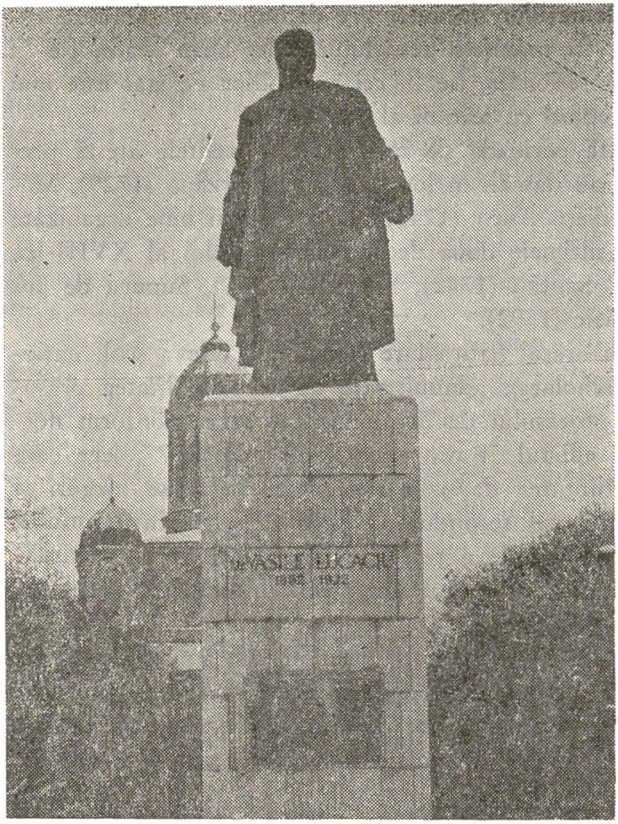
La aceeași catedră va profesa, la finele secolului al XIX-lea, dr. Vasile Lucaciu, eminentă personalitate a vieții politice și culturale românești, a mișcării de emancipare națională a românilor.

În orașul de reședință al comitatului Carei, contele Alexandru Károlyi va întemeia, pe proprie cheltuială, Liceul piarist, care-și va începe activitatea la 17 septembrie 1727, avînd ca limbă de predare latina. Printre elevii acestui liceu se va număra și Simion Bărnuțiu.

Odată cu ridicarea Sătmarului la rangul de episcopie, în martie 1804, învățămîntul confesional romano-catolic va cunoaște noi



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro




Statuia V. Lucaciu din municipiul Satu Mare dezvelită în anul 1936.

dimensiuni, prin înființarea Seminarului teologic superior (1804), a Școlii normale regale catolice (1847), a Institutului de învățătoare și educatoare de pe lîngă Claustrul misericordian (1859), a Gimnaziului episcopal romano-catolic (1912), toate în Satu Mare.

Confesiunea reformată și-a întemeiat, după 1535, două școli, în Sătmar și în Mintiu, care au funcționat cu unele întreruperi din cauza luptelor religioase. Ulterior, școala din Satu Mare se va mări devenind gimnaziu. Din 1890, cursurile se vor desfășura în



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

noul local ridicat. În 1903 își deschide cursurile Școala reformată superioară de fete din Satu Mare.

După formarea statului național unitar român, învățământul primar și secundar a fost reorganizat pe baza regulamentului provizoriu emis de Resortul culturii și învățământului de pe lîngă Consiliul Dirigent și a legilor școlare din 1924 privind învățământul elementar și din 1925 cu referire la învățământul mediu. Acestea au rămas valabile, cu mici modificări, pînă la reforma din 3 august 1948, cînd au fost desființate școlile confesionale, imprimîndu-se învățământului din țara noastră o nouă orientare, democratică, spre a răspunde mai bine noilor necesități legate de edificarea socialismului în țara noastră.

## Fondul personal Popp S. Aurel

Personalitate proeminentă a vieții spirituale sătmărene, pictorul Popp Aurel s-a născut la 30 august 1879 în comuna Căuaș, lîngă Carei. Încă din anii de școală dovedește remarcabile înclinații spre desen, din această perioadă datînd primele încercări artistice. Din 1899 urmează Academia de belearte din Budapesta. În septembrie 1911, cu bursa obținută din partea Ministerului Cultelor, se înscrie la Academia Iulian din Paris, apoi obține prelungirea bursei, în anii 1912—1913. În timpul războiului este mobilizat pe fronturile din Italia și Rusia. Aici va executa un număr impresionant de studii și schițe inspirate din ororile războiului. În toamna anului 1918 și începutul celui următor participă la evenimentele revoluționare și este numit comisar al poporului cu probleme de învățămînt și cultură în cadrul directoriului constituit la Satu Mare. La 1 Mai 1921 participă la manifestația muncitorimii sătmărene, fapt pentru care i se anulează unica comandă de stat, compoziția „Moartea lui Decebal". Din cauza activității sale revoluționare este concediat din funcția de profesor și anchetat. Numai la intervenția ministrului O. Goga care-l aprecia foarte mult



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

este scos de sub anchetă. Acum leagă o prietenie trainică cu Nicolae Tonitza. În 1936 împreună cu Ioan Thorma organizează la Baia Mare Congresul artiștilor plastici din Transilvania și Banat al cărui președinte va fi ales în unanimitate. Participă cu regularitate la expozițiile și saloanele oficiale organizate, lucrează în 1954 la restaurarea casei natale a poetului Ady Endre din Mecențiu, la amenajarea muzeului din Satu Mare. În anul 1957 i se conferă titlul de artist emerit.

Ceea ce rămîne esențial și definitoriu în opera sa, este fără îndoială caracterul profund militant și umanitar al mesajului care exprimă o puternică și permanentă legătură cu realitatea.

Aurel Popp, deopotrivă pictor, sculptor și grafician, a lăsat posterității o moștenire bogată și diversă. Alături de cele circa 300 de lucrări, marea lor majoritate se află în patrimoniul Muzeului județean Satu Mare, artistul a fost, de asemenea, un creator și păstrător riguros de arhivă. Vasta lui corespondență cu personalitățile vieții politice și culturale (N. Tonitza, O. Goga, Emil Isac, Alexandru Vaida-Voevod, N. Iorga, soția lui Gh. Pop de Băsești ș.a.), memoriile sale, notele autobiografice, schițele, conceptele, albumele foto, presa colecționată, sînt tot atîtea izvoare extrem de valoroase în a descifra căutările, frămîntările și preocupările artistului, realitățile vremurilor contemporane lui, văzute cu ochiul artistului și al militantului socialist. Dealtfel confesiunea făcută de Aurel Popp „... Temele pînzelor mele nu vînează efecte ci au referințe general umane și profund sociale ... Aș putea caracteriza intenția mea picturală drept un comentar despre adevărurile ... vieții", considerăm că definește în chip admirabil crezul artistic și mesajul uman al marelui artist plastic sătmărean.

## Colecția de documente

De-a lungul anilor, filiala Arhivelor Statului din Satu Mare a achiziționat, în temeiul art. 26 din Decretul 472/1971, o serie de



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

documente de la deținători particulari. Aceste documente, împreună cu altele existente la filială dar care n-au putut fi integrate în fondurile deținute, au fost constituite într-o colecție de documente, extrem de variată din punct de vedere al genurilor de acte și al ariei tematice, avînd 300 u.a. din anii 1342—1964.

Cele mai vechi documente se referă la legiferarea dreptului de proprietate al episcopiei de Agria asupra moșiei Nána, de lîngă Tisa, și la drepturile conferite lui Sandrino, fiul lui Drag din Beltiug, prin intermediul privilegiului emis la 1430.

Marea majoritate a documentelor sînt contracte de zălogiri, arendări, împrumuturi bănești, împărțiri de bunuri, schimburi de proprietăți survenite în localități ale comitatelor Maramureș, Satu Mare, Alba de Jos, Solnocul Interior, Crasna, Zărand și Scaunul de Arieș. Multe din aceste proprietăți au aparținut puternicelor familii nobiliare Kemény, Rhédey și Teleki de Szék.

Colecția cuprinde și cîteva diplome de înnobilare acordate de principele Mihail Apaffy și împăratul Ferdinand al III-lea, diplome de meșter și de absolvire a unor institute de învățămînt superior.

Deosebit de semnificativ este documentul din 1775 care consemnează relatările unor martori interogați asupra raporturilor feudale din satul Vaca (satul lui Crișan), cu puțin timp înainte de izbucnirea răscoalei de la 1784. La fel și decretul imperial emis de Maria Tereza privind reorganizarea militară a secuilor ca și dispozițiile Guberniului Transilvaniei cu referire la procedura de judecată, obligațiile iobagilor în urma patentei din 22 august 1785, introducerea limbii germane ca limbă oficială ș.a.

Mărturii prețioase privind revoluția de la 1848/49 găsim în scrisorile de rămas bun ale unor generali maghiari, ca și în scrisorile lui Kossuth (1883) și György Klapka (1890) adresate municipalității Aradului.

Printre alte documente de interes deosebit amintim o listă cu obiecte aparținătoare lui Teleki Pál și donate mănăstirii Tismana (1709), traducerea testamentului regelui Franței, Ludovic al XVI-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lea (1729), două scrisori purtînd semnăturile papei Pius al VII-lea (1820) și Pius al IX-lea (1873), ca și memoriul lui Varlandy Ferencz din Oradea din anul 1862 adresat lui Franz Ioseph, în care arată că bunicul său a participat la înăbușirea răscoalei lui Horea.

În sfîrșit, menționăm cele peste 100 de ilustrate înfățișînd municipiul Satu Mare la începutul secolului al XX-lea și mai tîrziu, o hartă din 1863 și sigiliul pompierilor din Satu Mare (1875).

## Colecția de documente „Muzeul județean Satu Mare"

Decretul nr. 472/1971, republicat în 1974, a creat un cadru juridic adecvat care asigură protecție corespunzătoare documentelor de interes național, indiferent de deținătorii lor, oferind în același timp largi posibilități în ceea ce privește completarea bazei documentare a Arhivelor Statului.

În temeiul acestui decret, instituția noastră a preluat, în cursul anului 1976, de la Muzeul județean Satu Mare, o valoroasă colecție de documente din anii 1543—1970, în cantitate de 4,10 m.l., respectiv 316 u.a. Această colecție vine să îmbogățească tematica izvoarelor documentare existente cu date și informații noi sau le completează cu elemente inedite.

Se știe că în secolele XVI—XVII Satu Mare era un important centru al breslelor. Cele 13 bresle existente cu 1075 de meseriași, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea situau orașul Satu Mare la loc de frunte în rîndul centrelor meșteșugărești din Transilvania. O mare parte a colecției cuprinde documente referitoare la activitatea acestora : statute de organizare, caiete de însemnări, registre de venituri și cheltuieli, diplome de meșter, protocoale de ședințe, tabele nominale, corespondență ș.a., oferind o imagine veridică asupra organizării și funcționării lor.

Unele documente, din anii 1783—1953, se referă la lucrările de regularizare a cursului Someșului și la activitatea societăților hidraulice care au executat lucrările respective.



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Un alt grupaj de documente se referă la activitatea cercului cultural din Satu Mare, înființat în 1891. Semnificative sînt mai ales informațiile privitoare la muzeul acestui cerc, colecționar al unor valoroase piese istorico-literare.

Date bogate și prețioase consemnează viața și activitatea neobosită a unor fruntași ai mișcării de emancipare națională a românilor din județ, cărturari, oameni de litere ca: Petru Bran (1821—1877), Vasile Lucaciu (1850—1922), Pop Dariu (1887—1965).

Colecția mai cuprinde o serie de manuale (gramatică, fizică, geografie), sub formă de manuscris, datînd de la începutul secolului al XIX-lea, mărturiile unor participanți la evenimentele revoluționare din anii 1848—1849, aspecte ale mișcării muncitorești sătmărene dintre anii 1868—1938, precum și un mare număr de schițe, planuri și hărți privind sistematizarea orașului Satu Mare, pădurile și luncile din împrejurimile orașului, hotarele comunelor învecinate.

## Colecția registrelor de stare civilă

În localitățile județului Satu Mare, introducerea registrelor de stare civilă nu s-a făcut concomitent pentru toate confesiunile, ci în funcție de hotărîrile și dispozițiile forurilor ecleziastice superioare, precum și în conformitate cu prevederile legilor emise de forurile de stat pe această linie.

Pentru confesiunea catolică prima hotărîre de introducere a registrelor de evidență a botezaților și căsătoriților este luată de Sinodul din Trident în 1563, hotărîre urmată de instrucțiuni mai detaliate în „Rituale Romanum" din 1615.

Potrivit legislației în vigoare în Transilvania și „Partium", numai cele patru religii recepte (reformată, catolică, luterană și unitariană) au fost autorizate să țină registre de stare civilă. Din 1700 este prevăzută și religia greco-catolică. Pentru românii orto-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

docşi, dreptul de a ţine registre de stare civilă este recunoscut prin patenta împăratului Iosif al II-lea din februarie 1784. Pentru cultul mozaic ţinerea registrelor s-a reglementat printr-o lege din 1840.

Prin legea din 1894, intrată în vigoare cu începere de la 1895, au fost introduse registrele de stare civilă ale statului, cele parohiale încetînd a mai fi considerate ca acte publice.

Cele mai vechi matricole de stare civilă, din cele 2182 deţinute de filiala noastră, provin din localităţile Iojib (1759), Supuru de Jos (1781), Vetiş (1787), Turţ (1788), Tîrşolţ şi Santău (1789) pentru greco-catolici ; Satu Mare (1772) pentru greco-catolici ruteni ; Satu Mare (1704), Moftinu Mic (1723), Carei (1728) pentru reformaţi ; Moftinu Mare (1724), Căpleni (1726), Carei (1734) pentru romano-catolici şi Satu Mare (1850), Medieşu Aurit (1851), Ambud (1863) pentru confesiunea mozaică.

Pe lîngă datele statistice pe care le oferă pentru mişcarea naturală a populaţiei, aceste registre cuprind informaţii privind stratificarea socială a locuitorilor satelor, meseriile practicate de aceştia, elemente preţioase de lingvistică şi onomastică, însemnări ale preoţilor privind diverse evenimente politice, militare, calamităţi naturale, epidemii etc.

Pe baza acestor registre s-a stabilit participarea unor locuitori sătmăreni la delegaţia plecată la Viena să înmîneze împăratului memorandum-ul românilor transilvăneni sau a celor prezenţi la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918.

## ACTIVITATEA DE VALORIFICARE A DOCUMENTELOR

Patrimoniul documentar păstrat de filială sporeşte an de an, atît calitativ cît şi cantitativ, prin preluări de documente de la diverse organizaţii sau persoane fizice.

Asupra fondurilor intrate în păstrarea Arhivelor Statului Satu Mare, multe din ele fără nici o evidenţă, colectivul de arhi-



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vişti a executat lucrări de ordonare, selecţionare şi inventariere, punîndu-se cu precădere în lucru fondurile cu un conţinut bogat de informaţii pentru intrarea lor în circuitul ştiinţific.

Urmărind păstrarea în bune condiţiuni a valorilor documentare create de numeroasele unităţi din judeţ, precum şi pregătirea lor corespunzătoare în vederea preluării, colectivul filialei acordă o atenţie specială activităţii de îndrumare şi control, instruirii arhivarilor şi responsabililor de arhivă de la organizaţiile socialiste, cît şi realizării unei mai strînse colaborări cu comisiile de selecţionare din cadrul acestor organizaţii. Prin toate aceste măsuri se urmăreşte păstrarea acelor documente de care vor avea nevoie cercetătorii de mîine ai istoriei acestor meleaguri.

Urmărindu-se transformarea arhivei într-un mijloc de utilitate socială, în paralel cu activitatea care vizează îmbogăţirea bazei documentare, colectivul Filialei Arhivelor Statului Satu Mare pune în valoare, în permanenţă, pentru publicul larg, comorile documentare păstrate de instituţia noastră.

În acest sens colectivul instituţiei desfăşoară o bogată activitate în scopul valorificării tezaurului documentar pe care-l deţine în depozitele sale.

Ancoraţi puternic în viaţa culturală a judeţului, menţinînd strînse legături cu celelalte instituţii de cultură, arhiviştii au participat la simpozioanele organizate cu ocazia unor evenimente istorice semnificative : 2050 de ani de la crearea primului stat dac, aniversarea făuririi statului naţional unitar român, 60 de ani de la crearea P.C.R., 600 de ani de la răscoala ţăranilor români şi maghiari din părţile Sătmarului împotriva jugului feudal, 125 de ani de la Unirea Principatelor, 90 de ani de la înfiinţarea P.S.D.M.R. ş.a.

Între acţiunile de valorificare se înscriu şi articolele publicate în presa locală, prin care s-a urmărit popularizarea unor informaţii de interes istoric din documentele de arhivă, cît şi reliefarea rolului instituţiei în viaţa politică şi cultural-ştiinţifică a judeţului. De asemenea, o parte din comunicări şi studii au fost publicate în



https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

volumul „Satu Mare — studii și comunicări", editat de Muzeul de Istorie.

Documentele aflate în depozitele Arhivelor Statului Satu Mare au fost folosite și pentru rezolvarea cererilor a numeroși cetățeni, care au solicitat atestarea unor drepturi cu privire la starea civilă, vechimea în muncă, de proprietate asupra unor bunuri etc.

Îmbogățirea continuă a patrimoniului documentar al filialei și acțiunile de popularizare a acestuia au sporit numărul de cercetători ce frecventează sala de studiu în vederea documentării necesare pentru alcătuirea unor studii și comunicări, întocmirea de monografii, volume de documente, ori lucrări de diplomă, precum și pentru pregătirea diferitelor expoziții. De asemenea periodic se organizează mese rotunde în cadrul cărora se relevă rolul Arhivelor Statului în rîndul instituțiilor cultural-științifice, contribuind la educarea maselor de oameni ai muncii în spiritul patriotismului socialist, la promovarea ideilor nobile ale socialismului, ale secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

# RÉSUMÉ

L'intention de cette monographie est de faire connus au grand public aux historiens et à d'autres chercheurs l'activité des Archives de l'Etat du département de Satu-Mare, ainsi que les principales informations offertes par les documents des dépôts propres.

Gardien du plus important trésor de documents de cette zonne, l'institution s'est imposée dans la trentaine d'années d'activité, comme une institution culturelle reconnue.

Cet ouvrage commence avec une présentation du département pour lequel il y a des documents archéologiques dès le paléolithique qui attestent l'activité humaine, de la population des Gètes et des Daces à l'âge de fer.

Le département de Satu-Mare est aussi lié directement aux événements internes et internationaux du Moyen Age et de l'histoire moderne et contemporaine, des événements qui se retrouvent dans tout l'ouvrage, en soulignant le rôle joué par la population de ce territoire pendant la révolution de 1848, dans la guerre d'indépendence, dans la lutte pour unité nationale et spécialement la lutte des communistes pour édifier une nouvelle société, couronnée par les grandes réalisations des années du socialisme.

La deuxième partie de l'ouvrage comprend la présentation des archives créees sur le territoire du département, leur évolution jusqu'à la création des Archives de l'Etat comme institution specialisée en insistant ensuite sur l'activité de l'institution, de son personnel, pour la valorisatoin scientifique des documents et pour les populariser.

Enfin, on met en évidence la thématique des plus importants fonds, et collections archivistiques qui sont mis à la disposition des chercheurs les informations qu'ils contiennent et qui, en fonction des préoccupations peuvent être intéressantes pour les hommes de science.

Le texte est accompagné par une riche illustration, cette monographie étant en fait la carte de visite de notre institution.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Tiparul executat la I. P. „13 Decembrie 1918", cd. 2/111

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Lei 6









https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro